

Language: Yorùbá

Ìwádìí Ìjìnlẹ̀ Lórí Àwọn Akọni Ìbílẹ̀ Yorùbá: Aláàfin Ọ̀yọ́, Ọ̀ba Lamidi Oláiywólá A deyemí Gégé Bí Apeṣẹ

Roheemat Olabimpe ADEYEMI (Ph.D)

Department of Linguistics and Nigerian Languages,
Faculty of Arts, University of Ilorin, Nigeria

E-mail: adeyemi.ro@unilorin.edu.ng

ORCID iD <https://orcid.org/0009-0006-1839-4134>

ÀSÀMỌ̀

Nínú àwọn Aláàfin Ọ̀yọ́ méjèèjọ́ tí wọn ti jẹ ní ilú Ọ̀yọ́ bèrẹ̀ láti ọdún 1835 sí 2022, Ọ̀ba Lamidi Olayiwola Adeyemi III yàtò gédégbé látàrí ifẹ̀ àìlábàwọn tí ó ní sí àṣà àti ìṣẹ̀ṣe Yorùbá, èyí tí ó yà á sọtò tí ó sì ṣe àfihàn-an rẹ̀ gégé bí akọni nínú àwọn Ọ̀ba tó ti jẹ ní ilú Ọ̀yọ́ àti ní ilẹ̀ káàárò-òò-jíire, Síbẹ̀, kò tū́ sí ìṣe ìwádìí kan pàtàkì tó ṣe àfihàn-an rẹ̀ gégé bí akọni Yorùbá. Èrédí ìṣe yìí ni láti ṣe ọ̀fintótó ipa tí Aláàfin Adeyemi kẹ̀ta kó lórí ìdààbòbò àti àtúnṣe Ààfin rẹ̀ àti Àṣà ọ̀n ṣe Yorùbá lápapọ̀. Èròngbà wa ni láti; (a) ṣe ìwádìí ogbón tí Aláàfin dá láti gbé àṣà Yorùbá lárugẹ; àti (b) ṣe àyèwò ipa tí ó kó láti dààbòbò àṣà àti ìṣe Yorùbá. Ìṣe yìí ṣe àmúlò tíọ̀rì àṣedáàbòbò-àṣà ìbílẹ̀ gégé bí atọ̀nà bée ni a lo ogbón ìṣewádìí ifiwádìí -ṣetúpale -alámùúyẹ ní ilà̀nà "ó-sojúù-mi-kòró" ṣe ọ̀nà ìgbàṣe ìṣe. Ìwádìí fí gúnle pé, Aláàfin ṣe àyípadà sí ipò Ọ̀ba tí ó sì fí bá ilà̀nà ọ̀de ọ̀n àti àtijọ́ mu èyí tí ó mú kí ipò náà sì wà ní àlèfowórọ́ sẹ̀yìn di ọ̀n bí ipò ọ̀ṣelú tilẹ̀ n yípadà. Ìṣe yìí fí gúnle wípé Aláàfin sì dúró bí ààmù fún àṣà àti ìṣe Yorùbá. Ìwádìí dá a lábàà pé, kí àjọṣe wà láàrin Ìjọ̀ba àti àwọn ọ̀ba lati ríi pé ààbò tó péye wà fún àṣà àti ìṣe àti ìgbéláruṣe méjèèjì.

KÓKÓ Ọ̀RỌ̀

Aláàfin, Àṣà, Ìṣeṣe, Ààbò, Akọni, Ààfin, Yorùbá.

Um estudo aprofundado dos heróis tradicionais iorubás: Alafin Oyo, Rei Lamidi Olayiwola Adeyiemi como exemplo

Entre os oito Alaafins de Oyo que governaram Oyo de 1835 a 2022, o Oba Lamidi Olayiwola Adeyemi III destaca-se pelo seu amor inabalável pela cultura e pelas tradições iorubás; tal característica o distinguiu e o consagrou como um herói entre os reis que governaram Oyo e o restante do país. No entanto, não houve trabalhos de pesquisa significativos que o tenham estabelecido formalmente como um herói iorubá. O objetivo deste trabalho é examinar o papel desempenhado pelo Alaafin Adeyemi III na preservação e restauração de seu palácio, bem como da cultura e das tradições iorubás em geral. Pretendemos: (a) investigar a estratégia criada pelo Alaafin para promover a cultura iorubá; e (b) examinar o papel que ele desempenhou na proteção da cultura e das práticas iorubás. Este estudo utiliza a teoria da proteção da cultura tradicional como diretriz e emprega o método de pesquisa *alamuüyü* (investigação-análise), fundamentado no princípio de "o-sôjuù-mi-koro", como metodologia de trabalho. A pesquisa concluiu que o Alaafin transformou

a posição do rei, tornando-a compatível tanto com princípios modernos quanto antigos; isso conferiu à função uma perenidade que perdura até hoje, a despeito das mudanças no cenário político. O trabalho conclui que o Alaafin permanece como um pilar da cultura e das práticas iorubás. A pesquisa demonstrou a necessidade de uma relação entre o governo e os reis para assegurar a proteção adequada dos costumes e práticas, bem como a sua promoção.

PALAVRAS-CHAVE

Alaafin, Costumes, Práticas, Proteção, Herói, Palácio, Iorubá.

A study of yorùbá cultural hero: the example of aláàfin of òyọ́, ọba lamidi ọláýíwólá adeyemí iii

ABSTRACT

Out of all the eight (8) Aláàfin in the present Òyọ́ from 1835 till 2022, Ọba Lamidi Adeyemi III(1971-2022) stood out among them simply because of his jealous protection and preservation of Yorùbá culture and tradition which typified him as a hero among the kings that ruled in Òyọ́. Despite this, critical attention has not been paid to this king as a Hero of Yorùbá cultural heritage. The aim of this study therefore was to critically identify his major contributions towards the preservation and revitalisation of his palace and Yoruba culture at large. The objective was to; (a) investigate the Alaafin's initiatives in promoting Yorùbá culture. The study used cultural preservation theory of Edward Shils(1910-1995), while the qualitative research approach was methodically used for analysis and discussion. Findings revealed that the Aláàfin transformed the monarchy into a contemporary institution, adopting new administrative systems while safeguarding traditional rituals, which helped keep the kingdom relevant in Nigeria's evolving political landscape. The study, therefore, concluded that Oba Lamidi Adeyemi III remains a hero because he had preserved and promoted Yorùbá cultural heritage. The study recommended a collaboration between traditional institutions and government to ensure that the culture and tradition of the people are protected and promoted.

KEYWORDS

Hero, Aláàfin, Culture, Tradition, Preservation, Palace, Yorùbá.

Ìfààrà

Ní Ilẹ̀ káàárò-oò-jíire, nínú ilànà ìṣẹ̀lú wọn, ọba ni ó wà ní ipẹkun agbára. Tí ọba l'àsẹ, ọba ló nilẹ, oun ló ladé orí, ká bi í kò sí, ohun tí ọba bá ẹ ti di àṣẹgbé. Yorùbá ka ọba sí ènìyàn ọ̀tọ́ tí a gbé idà àsẹ lé lówọ́ láti ọwọ́ Olódùmarè, agbára tí ẹnìkan kì í yẹwò ló wà lówọ́ ọba pẹlú. Àjẹjẹ ọwọ́ kan ò gbẹ̀rù dórí ní ọ̀rọ́ ilẹ̀ Yorùbá tí a bá ń sọ̀rọ́ nípá ilú kòòkan àti ọba wọn pàápàá jùlọ ní ilú Òyọ́ Aláàfin. Iṣẹ̀ àjọṣe ní ìṣàkóso ilú pẹlú nítorí pé àti ọba, àtìjòye, àti ará ilú ni wọn ma jẹ akópa. Ní ilànà ibílẹ̀, ọba kìí ẹ aláàkóso ètò ọ̀ṣẹ̀lú nìkan; wọn a máa ẹ àkóso ọ̀rọ́ ẹ̀sìn, ìṣẹ̀ṣe, ìbọ, àti agbára ìtẹ̀síwájú àwùjọ wọn. Bákan náà, ní ètò tó gbámúṣé wà fún onírúurú ilànà ọ̀fin tí wọn tí jọ pawópọ́ gbé kalẹ̀ lónà tí ó fí jẹ́pẹ́ oníkálùkù ló fẹ́rẹ́ mọ́ ìjìyà tí ó wà fún àwọn arúfin.

Àwọn tí à n pè ní akọ̀ni ni àwọn tí iṣe wọn yàtò tí wọn sì ti fi iṣe yìi ran itàn, òṣẹ̀lú, tàbí ìdàgbàsókè agbègbè kan pátó lówó. Nígbà tí iṣe ìmò tó ti kojá sẹ̀hìn fúnka mó àṣeyọ́rí àwọn ọ̀ba lórí iṣẹ̀lú àti ogun jíjà, ní bá yìi àwọn onímò lọkan-ò-jòkan ti dojú iṣe kọ àwọn akọ̀ni tí wọn ti dá sí, tí wọn sì ríi pé àwọn ogún àdání àti àjọni wọn wà nínú ààbò pípé (Rank, Raglan, & Dundes, 1990). Láàrin ilẹ̀ Afíríkà lápapọ̀, àwọn akọ̀ni ibílẹ̀ dúró gégé bí olùdààbòbò àti olùtẹ̀síwájú àṣà àti iṣẹ̀ṣe (Finnegan, 2012).

Láàrin àwọn ààfin àti ọ̀ba ní ilẹ̀ Yorùbá tí ó gbajúmò jù ni Aláàfin ti Oyo jẹ torí ijẹgbajúgbajà ijoba Oyo ọ́ájú ìmúnisìn. Aláàfin, nínú itàn jẹ olùtójú àṣà, ijoba, ewì alohùn, iṣẹ̀ṣe àti agbára àmúgbòòrò ijoba Yorùbá. Nínú èkọ̀ èdè Afíríkà, oríṣiíríṣi awuyewuye àrìyànjìyàn ló n ló lórí àwọn ọ̀ba Pàápàá, lórí ifojúsùn iwúlò àwọn ààfin Yorùbá lẹyìn ìmúnisìn. Àwọn onímò lórí ogún àti iṣẹ̀ṣe Yorùbá ẹ̀ àrìyànjìyàn pé, ọ̀lájú àwọn òyìnbó da ètò iṣẹ̀lú tiwa-n tiwa rú bẹ̀ ni ó sì jẹ kí iṣẹ̀ṣe Yorùbá lẹ̀ látì ara ètò èkọ̀ tí wọn gbé wá (mò-ón kọ, mò-ón kà èèbó), (Ranger, 1983; Mbembe, 2001). Síbẹ̀, àwọn ọ̀ba wònyí káàkiri ilẹ̀ Afíríkà n sise takuntakun sí i látì ríi pé ogún wọn kò di àtẹ̀mẹ̀rẹ̀. Ohun ti wọn n ẹ̀ yìi ti hú àwọn onímò nínú èdè nínú látì túnbo wo bi àwọn ọ̀ba yòò ẹ̀ lẹ̀ sàtúnṣe sí ọ̀rò ilú bíi ẹ̀sìn, àṣà, ijoba àti bẹ̀ bẹ̀ ló lònà tí yòò fi lẹ̀ kojú ọ̀lájú gbogbogbò agbáyé. Látàrí èyí, Ọ̀ba Lamidi Olayiwola Adeyemi III gbègbá orókè gégé bí ọ̀kan pàtàkì nínú àwọn ọ̀ba ilẹ̀ Yorùbá tí ó hànde nínú àwọn ọ̀ba nínú itàn ilẹ̀ Yorùbá tí ó sise ilú gégé bí akọ̀ni lásìkò tiẹ̀.

Ọ̀ba Lamidi dé orí itẹ̀ ní oḍún 1971, ó sì lo àyè nàà fún nnkan bíi ó lẹ̀ diẹ̀ ní àádọ́ta oḍún níbi tí ó ti di ayémò-ón-ká ọ̀ba fún idáàbòbò àṣà Yorùbá. Àsìkò ọ̀ba yìi foríṣo igbà tí àyípadà dè bá iṣẹ̀lú Yorùbá pẹ̀lú ti ijoba olóogun àti alágbádá, òun àyípadà ẹ̀sìn àti Àṣà lápapọ̀ lórí èdè Nàìjíríà. Dípò kí ọ̀ba yìi wo apẹ̀rẹ̀ yìi níran kí ó di ohun àfójúréénà, Aláàfin fi ogbón inú gbé ipò ọ̀ba si ibi pàtàkì. Ó sì sọ ọ̀ di àyè kan gbùngbùn tí ó jẹ ogún fún àwọn ìran Yorùbá. Àwọn iwé tí ó wà ní àkọ́lẹ̀ lórí Aláàfin ti sọ̀rò lọkan-ò-jòkan lórí ipò òṣẹ̀lú àti sise ijoba Oyo lápapọ̀ láyẹ̀ àtíjọ ọ́ájú ìmúnisìn, (Akinjogbin, 1967; Law, 1977; Johnson, 1921), sùgbón, iṣe àwọn onímò kò tì tó lórí Ọ̀ba Lamidi Adeyemi III ní pàtàkì gégé bíi akọ̀ni tí igbà a rẹ̀ dúró fún idúróṣinṣin ogún àtọ̀lẹ̀dọ̀lẹ̀ Oyo àti Yorùbá lápapọ̀].

Iṣe yìi ni yòò dí àwọn ààyè yìi. Lára ohun tí ó jẹ iṣe yìi lógún ni; látì ẹ̀ iwádíì àwọn ohun wò-ón-nì tí Ọ̀ba Adeyemi máa n ẹ̀ látì sún àṣà Yorùbá síwájú, àyèwò ipa rẹ̀ lórí àti dáàbòbò iṣẹ̀ṣe àti ogún Ààfin; látì wo bi ó ẹ̀ fààyè gba ọ̀lájú ọ̀de ònì tí kò sì da àṣà àti iṣẹ̀ṣe rú, àti igbélẹ̀wọn ipa rẹ̀ nínú ogún àtọ̀lẹ̀dọ̀lẹ̀ Yorùbá sí iṣe Yorùbá ọ̀de ònì.

Àwọn akọ̀ni nílẹ̀ Afíríkà

Àwọn tí à n pè ní akọ̀ni ni àwọn ọ̀lódanni kòòkan tí iṣe wọn ti mú ìdàgbàsókè, idáàbòbò, itẹ̀síwájú, àti àtúnṣe, ohun gbogbo tí ó jẹ idánimò àwọn èyàn àti ilú wọn. Láàrin ilẹ̀ Afíríkà, àwọn akọ̀ni wònyí ni a tún lẹ̀ pè ní àwọn tí wọn n ẹ̀ idáàbòbò orúkọ, àṣà, ibo, iṣẹ̀ṣe, àti àpónlẹ̀ ogún àjọni wọn tí kò fi ní di ohun igbàgbé tàbí ohun àyókúrò nínú àṣà káàkiri agbáyé.

Akọ̀ni ní ilẹ̀ Afíríkà kojáa kí á kàn jẹ akinkanjú lójú ogun, bíkòṣe látì tójú àṣà, àfihàn iwà omólúàbí, àti ifarajìn fún agbègbè ẹ̀ni (Mafeje, 2003). Irú àwọn bá yìi ni wọn di ààmù àṣà fún ilú tí àwọn ènìyàn yòò máa bu omi ogbón àti òye lára wọn tí àṣà kò fi ní parẹ̀. Iwúlò wọn tayọ̀ àṣeyọ̀ri ara wọn, dípò bẹ̀, wọn ni ànfààní látì fi ìmò àti ogbón wọn bó ìran ti isinyi àti àwọn tó n bó.

Yàtò sí àwọn akọni ọ̀ṣẹ̀lú tó jẹ̀ pé ọ̀go wọn a máa jẹ̀ jade láti ara ojúṣe wọn sí àṣeyọ́rí tí wọn bá ẹ̀se nínú iṣẹ́ ogun, àwọn akọni ibílẹ̀ a tún máa ẹ̀ṣiṣẹ́ gégé bí aṣojú ilú tí wọn gbé àṣe àti agbára tí wọn n ló láti fi tójú ohun ìní wọn tí ó jẹ̀ àjọni sọwọ́ fún iwúlò ilú wọn. Láàrin Áfíríkà, iṣẹ́ àwọn akọni ẹ̀se pàtàkì pàápàá jùlọ nígbà tí àṣà ibílẹ̀ ní láti ẹ̀se ifagagbága àti ikolura pẹ̀lú àṣà àwọn ọ̀yìnbo tó wọlé dé sí àwujọ Yorùbá. Àwọn tí wọn n ẹ̀se irúfẹ́ ifarajìn báyii ni à n pè ní Akọni nílẹ̀ Yorùbá àti Áfíríkà.

Àwọn Oba àti Ìdààbòbò Ogún ìní wọn

Ìtẹ̀síwájú ìmọ̀ lórí àwọn oba ilẹ̀ aláwòdúdú tẹ̀numọ́- ọ̀n pé àwọn oba ni olùdààbòbò ogún ìní àwọn Yorùbá. Gégé bí àjọ UNESCO (2003) ẹ̀se sọ, àwọn ohun àfòyemọ́ tàbí àìrídímú nínú lítírẹ̀ṣọ́ bíi, ewì alohùn, ijó ibílẹ̀, ọ̀dún, ibo, àti ìmọ̀ lẹ́kan-ò-jẹ́kan a máa tàn ká láti iran kan dé èkejì nipa àràngbọ́. Àwọn oba Yorùbá nínú ìtàn ni wọn dùró gégé bí olùtójú àwọn ohun wònyí. Ipò pàtàkì ni wọn wà gégé bí olórí ilú tí ó n ẹ̀ṣàkóso àṣà àti iṣẹ́se rẹ̀. Iṣẹ́ Akinjogbin (1967) àti Law (1977) ẹ̀se àpẹ̀júwe bí àwọn oba Yorùbá ẹ̀se jẹ́ aṣaájú ẹ̀sìn, iṣẹ̀lú, ogun jija àti ìdààbòbò àṣà Yorùbá. Ohun ti à n wí yìi yóò di mímọ́ sí i tí a bá wo ilà isàlẹ̀ yìi nínú oríkì Aláàfin báyii pé;

Ó palú méje pọ̀, Adéwínbí n bá gbogbo wọn jagun lọ....

Ohun tí ilà yìi n sọ ni bí agbára Aláàfin se pọ̀ tó àti bí ó ẹ̀se jagun lati dààbòbò ilú u rẹ̀. Bákan náà, nínú ilà oríkì mùiràn tí ó tún ẹ̀ṣàfihàn agbára àwọn Aláàfin ni;

Oba táa rí tá a k'ápó lá'pó
Látúnbòsún la rí tá a k'ófà l'ofà
A kó'bòn lù'bòn, a k'Ápata ai l'Ápata
Látúnbòsún, O débẹ̀ o tì wọn lójú
O já wọn lápó O já won l'órun
O wá tì wọn gèrèrẹ̀gè wọ'dò Ajaagaàṣẹ.

Oríkì yìi n tọka sí ipò tí àwọn Aláàfin wà sí ilú gégé bí olùdààbòbò, aṣaájú nínú ọ̀rọ̀ ọ̀ṣẹ̀lú, àwòkọṣe rere fún àwọn èyàn rẹ̀ àti bèèbẹ̀e lọ, èyí tó tọka sí akitiyan tí Aláàfin ti ẹ̀se sẹ̀yìn gẹ̀gẹ́ bi akọni pàtàkì ní ilú rẹ̀ tí ẹ̀se Ọ̀yọ́. Oríkì tí a yọ̀ ló lókè yìi jẹ́ ká rí bí àwọn ọ̀tá Aláàfin ẹ̀se gbìyànju tó láti dọwọ́ ọ̀ rẹ̀ bolẹ̀ sùgbọ́ tí ó já sí ọ̀fo torí pé ọ̀n pàápàá jẹ́ akọni lójú ogun.

Ìtakùròsọ́ tó wáyé làipẹ́ nínú ìmọ̀ lórí àwọn ohun ìní ibílẹ̀ n bèèrè bóyá àwọn Ààfin tí a mò sí àmù àṣà yìi kàn n tójú àṣà àtijọ́ lásán ni tàbí wọn n ẹ̀ṣiṣẹ́ takuntakun láti tún àṣà rọ̀ lònà tí yóó fi wà ní ibámu pẹ̀lú bí ayé ẹ̀se ri báyii (Nyamnjoh, 2016). Iṣẹ́ yìi gbé Aláàfin sí inú àwọn ọ̀wọ́ kejì yìi nipa fífí ìdí rẹ̀ múlẹ̀ pé Oba Lamidi Adeyemi kẹ́ta kò kàn tójú àṣà lásán; dípò bẹ̀, ó fi taratara tún àṣà Yorùbá àti inú Ààfin ẹ̀se lònà tí ó fi gbà bá igbà mu lode ọ̀nì láì jẹ́ kí àṣà ibílẹ̀ sọ̀n.

Bákan-náà, Aláàfin Ọ̀yọ́ tana, Oba Lamídì Adéyemí kẹ́ta ẹ̀se ọ̀pọ̀ ètò tó gbámúṣe sí inú Ààfin àti ọ̀dọ̀ àwọn ènìyàn ti wọn wà ní Ọ̀yọ́ àti agbègbè rẹ̀ láti leè mú kí orípa rẹ̀ má baà paré gégé bí akọni, àti láti lè dààbò bo àṣà ọ̀hún. Ìdí nìyí tí iṣẹ́ yìi yóó fi jẹ́ nipa ilànà igbàṣe àwọn nkan wònyí láàfin Ọ̀yọ́, ní eléyí tí yóó fún wá lánfààní láti túbò sún mò Àṣà àti iṣẹ́se Yorùbá síi.

Tíòrì aṣedààbòbò-àṣà ibílẹ̀ Yorùbá ní a ló láti le ẹ̀ṣatupalẹ̀ tó jinlẹ̀ nipa iṣẹ́ yìi. Iṣẹ́ yìi yóó sí gágá fún àwọn olùṣewádìí ojó iwájú láti mò nipa ilẹ̀ Yorùbá síi pàápàá jùlọ, Aláàfin àti Ààfin Ọ̀yọ́. Yóó sì jẹ́ kí á rí àwọn ọ̀nà àti oḡbón tí Aláàfin dá láti lè jẹ́ kí àwọn àṣà yìi fídí múlẹ̀ dáadàa láàfin Ọ̀yọ́ tí àṣà igbàlódé

kò sì fi bòó mólẹ̀. A rí àwọn ọ̀nà wònyí láti ara ọ̀rọ̀ ẹ̀sìn, ètò ọ̀sẹ̀lú, àṣà ìṣẹ̀ṣe ọ̀fin, èèwò àti ètò idájọ̀ láàfin. Ní igúnlẹ̀, a rí pé Ààfin Ọ̀yọ̀ kún fún Àmù Àṣà àti ìṣẹ̀ṣe Yorùbá tí Ọ̀ba Làmidì Adéyemí III kò sì fààyè sílẹ̀ fún ọ̀lájú igbálódé láti tọ̀wọ̀bọ̀ àbí láti kó bá ìṣẹ̀ṣe tiwọn èyí tí ó fi í hàn gégé bí olùtójú àṣà àti ìṣẹ̀ṣe àti akọ̀ni pàtàkì nílẹ̀ Yorùbá.

Tíọ̀rì Àṣedáàbòbò-Àṣà Ibílẹ̀

Àwọn agbátẹ̀rù tíọ̀rì yìí bíi Edward Shils(1910-1995), gbà pé Ààfin àwọn ọ̀ba, ilé àwọn ìjòyẹ̀ àti àwọn ìjọ̀ ẹ̀lẹ̀sìn lókan-ò-jòkan ni wón dúró bíi ọ̀pómúlẹ̀rọ̀ tàbí ọ̀pákùtẹ̀lẹ̀ fún ilú, tàbí agbègbè kan tí wón sì n mójútó ọ̀rọ̀ ẹ̀sìn, èdè, àti àwọn ohun ìṣẹ̀dálẹ̀ agbègbè bẹ̀ẹ̀. Shils fídí ẹ̀ múlẹ̀ pé, àdúgbò tàbí agbègbè kan a máa tẹ̀ síwájú láti ara àràngbọ̀ nínú àṣà, tàbí ẹ̀kọ̀, tí ó jẹ̀ idánimò-ọ̀n wón láti iran kan dé iran m̀íràn. Gégé bí Shils ẹ̀ sọ, àwọn ohun tí a kà sílẹ̀ yìí ló parapọ̀ di ìṣẹ̀ṣe àjogúnba iran tí a fi n dá wón mò tí kò sì se é rọ̀ sẹ̀yìn. Ohun mètá tí wón dúnnímọ̀ ni (a) itànká ìmò láti iran kan dé ọ̀míràn láti ara ibọ̀, lítíresọ̀ alohùn àti ẹ̀kọ̀. (b) Ìdààbòbò àwọn ohun àjogúnba lówó ewu bíi tí agbáyé lápapọ̀, ifónká iran ọ̀n àìkàkún àṣà àti, (d) itají àwọn ohun wò-ọ̀n-nì tí wón ti ṣàfẹ́kú láti lè mú kí wón di ohun ìṣàmúlò fún àṣà padà. Wón gbà pé ibikíbi tí ilé ìṣúra tsẹ̀ṣe yìí bá ti lẹ̀ tàbí m̀ẹ̀hẹ̀, ohun gbogbo ló ma n nu irú ibi bẹ̀ẹ̀. Torí bẹ̀ẹ̀, àwọn onímọ̀ wònyí gbà pé a nílátí dààbò bo ìṣẹ̀ lítíresọ̀ látàríi ààbò àṣà, àti ìṣẹ̀ṣe àwùjọ̀ kan torí pé ọ̀pómúlẹ̀rọ̀ ni àwọn ohun wònyí jẹ̀ nínú ilú, itàn, ewi àti ìṣẹ̀ṣe. Oníṣẹ̀ ọ̀nà ní láti ṣàwárí ìṣẹ̀ yìí kí ó sì dààbò bo àwọn ohun tí ó rí nàà fún ànfààní lílò rẹ̀ fún ojọ̀ iwájú.

Tíọ̀rì Shils bá ìṣẹ̀ yìí mu torí pé, ó tẹ̀numọ̀ itèsíwájú láàrin àyípadà nínú ibágbépọ̀ èdà. Àwọn ọ̀ba ni wón dúró gégé bí alárinà láàrin ohun tó ti rékojá àti ohun tó n ṣẹ̀lẹ̀ lówó nípa fífídíí múlẹ̀ àṣà àti ìṣẹ̀ṣe bí ayé ẹ̀ n yí lẹ̀ tí a sì n tọ̀ ọ̀. Ọ̀nà igbàṣe yìí wúlò fún wa torí pé orí ọ̀rọ̀ tí à n sọ yìí dá lórí itumọ̀ àṣà, ifiwádìí-sòtumọ̀ itàn, itèsíwájú ìṣẹ̀jọ̀ba Yorùbá abbl dípò àwọn ohun àrídímú nínú àṣà.

Ọ̀ba Lamidi Adeyemi III ṣàfihàn èyí nípa idúnnímọ̀ àti ìṣagbára rẹ̀ láti rí pé àṣà inú Ààfin, ètò , ọ̀fin àti ìjìyà, ayẹ̀yẹ̀ àti ọ̀dún ibílẹ̀ ìṣẹ̀lú lónàa tiwa-n-tiwa àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lẹ̀ fi ẹ̀sẹ̀ walẹ̀ dáadàa ní Ààfin Ọ̀yọ̀ tí ó sì tún fa àṣà ọ̀dè ọ̀nì lówó lálí pa ọ̀kan lára. Nítorí nàà, tíọ̀rì yìí fààyè sílẹ̀ fún ni láti lè mọ̀ àwọn ọ̀nà tí Aláàfin gbà láti rí itèsíwájú ẹ̀ sí ọ̀rọ̀ àṣà bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé ó wà láàrin gbùngbùn ifúnpinpin tó n wáyé láti ara àṣà, ẹ̀sìn, àti ọ̀lájú igbálódé tó gbayé kan.

Ọ̀gbón àti ilànà ìṣewádìí

Ọ̀gbón ìṣewádìí ifiwádìí -ṣètúpalẹ̀ -alámùúyẹ̀ ní ilànà “ó-ṣojúu-mi-kòró” ni a fi ẹ̀ agbèkalẹ̀ ìṣẹ̀ yìí gégé bí ẹ̀ni tí ó kópa nínú Ààfin Ọ̀yọ̀ tí ó sì mò nípa ibẹ̀. Púpọ̀ nínú àwọn ilànà tí Aláàfin Adéyemí kẹ̀ta lò láti ẹ̀ àkòsò ìjọ̀ba rẹ̀ ló ṣojú ọ̀nṣẹ̀wé yìí tí a sì kọ̀ sílẹ̀ pẹ̀lú ọ̀gbón ìṣòtàn àṣàlàyé/alálàye. Ọ̀nà yìí jẹ̀ ọ̀kan gbòogì tí a fi lè ṣàlàyé lẹ̀kùn-ún-rẹ̀rẹ̀ nípa ètò ìṣẹ̀lú inú Ọ̀yọ̀ àti Ààfin Ọ̀yọ̀ lálí fepo boyọ̀. Lẹ̀yìn nàà, a gba àwọn ọ̀rọ̀ m̀íràn tí ó wúlò fún ìṣẹ̀ yìí láti ẹ̀nu àwọn ìjòyẹ̀, ẹ̀rú-ọ̀ba àti àwọn Ayaba bíi mètá tí wón ti wà tipẹ̀ pẹ̀lú Aláàfin tí wón sì mò nípa ìṣẹ̀lú ibẹ̀. Àwọn yìí dúró gégé bí abẹ̀nà ìmò fún ìṣẹ̀ yìí pẹ̀lú ìrírí wón láàfin. Gbogbo àwọn ǹnkan wònyí la kó jọ̀ tí a sì gbà sínú fón-án-rán igbohùnsílẹ̀ tí a wà padà kọ̀ sínú iwé jade lẹ̀yọ̀kòòkan pẹ̀lú ìrírí ọ̀nṣẹ̀wé yìí. A tún tẹ̀ síwájú láti ẹ̀ iwádìí ní àwọn yàrà ikówèé pamọ̀ sí kààkiri pẹ̀lú àbèwò sí ayélujára. Níbẹ̀ la tún ti ṣalàbààpadé àwọn iwé diẹ̀ àti iwé àtìgbàdẹ̀gbà tí àwọn

aṣíwájú kòòkan tí kò nípa Aláàfin àtí ètò ìṣelú rẹ̀. Gbogbo àwọn nṁkan tí a kàsílẹ̀ yìí nì a ṣàkójò rẹ̀ fún ọ̀nà ìṣewádìí ìṣẹ̀ yìí.

Ìtàn ìgbésí ayé Ọ̀ba Lamidi Olayiwola Adeyemi III

Wón bí Ọ̀ba Lamidi Olayiwola Adeyemi III ní ọjó kẹ̀èdógún oṣù kẹwàá ọdún 1938 sí idílẹ̀ epo gín- ín-gín tíí ṣe idílẹ̀ ọ̀ba ní Ọ̀yọ́. Ó jọba ní ọdún 1971 lẹ̀yìn tí Aláàfin Gbadegesin Ladigbolu II jade láyẹ̀ ní ọdún 1969. Àsìkò tí Aláàfin Lamidi jọba jẹ̀ ìgbà tí ètò ìṣelú Nàìjíríà wà ní ipò ẹ̀lẹ́gẹ̀ tí ìṣàkóso ilú sì tí n kúrò lówó àwọn ọ̀ba aláde gbogbo tí àṣẹ̀ tí n bó senu àwọn òyìnbó amúnisìn (Adeyemi, 2025).

Pẹ̀lú gbogbo idíwọ̀ yìí, Aláàfin rí dájú pé ọ̀n tún ètò ìṣelú ilú u rẹ̀ ṣe tí ó sì mú kí orí itẹ̀ ọ̀ba di àìlẹ̀fowóróséyìn nipa ìjàngbara tí ó ṣe àtí gbígbe ara rẹ̀ sì gbàgede ayé níbi tí ó ti láàfààní láti ṣe àfihàn ilú rẹ̀ àtí ohun gbogbo tó n lọ fáyégbọ̀. Àsìkò Adeyemi III ṣàfihàn idápàdà ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àṣà àtí ìṣẹ̀ṣe ààfin, ìtànkalẹ̀ ọdún ibílẹ̀, ifúnlagbára oríṣìi ọdún inú ààfin, èyí tí ó fààyè gba kí ilú Ọ̀yọ́ di ilúmòóká nínú ilú tó n gbé àṣà gà lagbàáyé.

Ní pàtàkì, Aláàfin dá ọ̀gbọ̀n ìṣàfihàn àwòrán ita gbangba fún ara rẹ̀, èyí tí o takùn un rẹ̀ sí ara agbára ìṣẹ̀ṣe. Ìmúra, ohun ọ̀ṣọ̀, ọ̀rọ̀ síso níta gbangba àtí bíbọ̀ àwọn òrìṣà ibílẹ̀ àwọn baba rẹ̀, èyí to ṣàfihàn bí ó ṣe mò- ọ̀n- mò rún pá rúnṣẹ̀ sì ohun tí ọ̀n alárá dúró fún lórí ìṣẹ̀ṣe. Látàrí àwọn ohun wònyìí nì Aláàfin ṣe fidí àṣà múlẹ̀ ní pàtàkì tí ó sì sọ Ààfin Ọ̀yọ́ pàápàá di àmu àṣà àtí ìṣẹ̀ṣe fún gbogbo ọ̀mọ̀ Yorùbá pátá.

Yàtò sí èyí, Aláàfin fúnra ẹ̀ a máa dá sí ọ̀rọ̀ ọdún tàbí ìṣẹ̀ṣe wònyìí tí wón a sì máa jẹ̀ akópa nibẹ̀ láti jẹ̀ kí ó túbò jẹ̀ kóríyá fún àwọn tí wón n ṣe ìṣẹ̀ṣe ọ̀hún. Aṣáájú tí kù fi ìṣẹ̀ ogun rán ẹnìkan nì.

Àwòrán Kínní - Aláàfin ọ̀ba Lamidi Ọ̀láyíwọ̀lá Adeyemi III

Àwòrán Kìíní- Aláàfin Ọba Lamidi Adeyemi kẹta

Díẹ lára àwọn ohun tí Aláàfin máa ń ẹ látì gbé àṣa Yorùbá lárugẹ

Ohùn kan pàtàkì tí Aláàfin máa ń ẹ ni didá sí ètò ìtẹ́síwájú lórí èdè Yorùbá, ìṣẹ́ṣe, ọdún, àti ìmọ̀ èrò tó jẹ́ tí ibílẹ̀. Yàtò sí àwọn m̀íràn nínú ọba tí wọn gba ojúṣe ọba léréfèé, tí wọn kíí sí fi gbogbo ara ṣiṣe ọba dójú àmì, Ọba Lamidi Adeyemi III gbe ara rẹ̀ sí ibi gèrẹ̀jẹ̀ gégé bí aṣojú àwọn iran àti ìṣẹ́ṣe Yorùbá.

Ó ẹ̀ ẹ̀gbélárugẹ̀ àwọn ọdún ibílẹ̀ bíi ọdún Sàngó, Ọrányàn, àti Orìṣà-oko. Àwọn ọdún wònyí kíí ẹ̀ fún ibo lásán bíkòṣe látì ṣàfihàn ìtàn tó rò mọ̀ àwọn orìṣà wònyí kí wọn má bàà di ohun ẹ̀gbàgbé àti kí àwọn èyàn le dá wọn mọ̀ pẹ̀lú ipa tí wọn ti kó nígbà a wọn. Látàrí ṣàfihàn itagbangba yí, àwọn ọdún tí à ń sọ di ohun ti àgbáyé nífẹ́ẹ̀ sí tí wọn sì ń wò, èyí tí ó tún jẹ́ kí ilú Ọyọ̀ di gbajúgbajà.

Àwòrán Kejì- Aláàfin Ọba Lamidi Adeyemi kẹta lásìkò ọdún Sàngó nílúú Ọyọ̀.

Aláàfin tún kún àwọn ohun ibílẹ̀ lówó bíi orin àbáláyé, oríkì, rárà sísun nibi ayẹyẹ nínú àti ìtàn ààfin nibi ẹ̀gbéyàwó, ìkómọ, ìsínkú àti ifinijoyè, Yùngbà kíkùn, ilú lílù, àti àwọn ohun ọ̀ṣọ̀ orìṣìírìṣìí. Nípa ṣiṣe bá yí, o fi kún ọ̀nà látì tójú àwọn àṣà àìrígbámú tí ó wà nílẹ̀ Yorùbá èyí tí o dẹ̀rùba ti àtòhúnrìnwá.

Ààfin Aláàfin ti ara bẹ̀ẹ̀ di ibùgbé àti ibi tí àṣà Yorùbá forimù sí. Àwọn akẹ́kọ̀, ọ̀ṣèrè, eléré ibílẹ̀, àṣewádíì gbogbo sì sọ ibẹ̀ di ilé kejì fún ara wọn.

Aláàfin tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mọ̀ bì ọ̀ ẹ̀ ẹ̀ pàtàkì sí kí ọmọ Yorùbá mọ̀ ìtàn àti orírun rẹ̀. A sì máa bu ẹnu àtẹ̀ lu àwọn ọ̀dọ̀ tí wọn gbàgbé àṣà àti ẹ̀ṣe tiwọn. Èyí papọ̀ mọ̀ àkójọ̀pọ̀ itakùròsọ̀ àwọn ọ̀jọ̀gbọ̀n Áfíríkà kan tí wọn ẹ̀ lórí ọ̀nà látì tún èdè àti ìmọ̀ ibílẹ̀ ẹ̀ àti látì gbà á kalẹ̀ lówó àwọn amúnisìn (Ngũgĩ wa Thiong'o, 1986).

Nínú gbogbo àwọn ìsesí wònyí, Aláàfin ẹ̀ àyípadà sí itọ́jú àṣà tí ó sì ẹ̀ ẹ̀fihàn rẹ̀ ní kárí ayé yàtò sí ojúṣe rẹ̀ bí ọ̀ba lásán. Ẹ̀ jẹ́ ká tún wo àwọn ogbón àti ọ̀nà tí Aláàfin tún gbà láti ẹ̀sàkoso àti tún fídí àṣà rinlẹ̀ sí i lóyọ́ nipa ètò ìṣẹ̀lu, ẹ̀fihàn ọ̀dún ibílẹ̀ láàfin Ọ̀yọ́, ètò ọ̀fin àti idájọ́, ti ó parapọ́ gégé bí ìṣẹ̀ee Ọ̀yọ́ àti inú Ààfin.

Aláàfin Adeyemi kẹta gégé bí ẹ̀sàájú ètò ìṣẹ̀lú Ọ̀yọ́

Ní ilú Ọ̀yọ́, ọ̀ba nìkan kì í ẹ̀ ilú, ó ní àwọn Ìjòyè kan tí à n pè ní “Ọ̀yọ́-Mèsì”, Baṣòrun sì ni olórí wọn. Àwọn ọ̀mọ̀ ìgbìmọ̀ yìí jẹ́ Olóyè tó ga jùlọ̀ ní ilú, ọ̀kọ̀ọ̀kan sì máa n jẹ́ ẹ̀sọjú idílẹ̀ kọ̀ọ̀kan. Olùbádámọ̀ràn ọ̀ba nì wọn, ẹ̀sàṣà sì ni ohun tí ọ̀ba lẹ̀ ẹ̀ lẹ̀yìn wọn láti bùn wọn gbọ́. Tí àwọn Ìjòyè wònyí bá ti ipadé ìgbìmọ̀ dé, wọn máa n jìṣe fún àwọn ènìyàn wọn. Wọn lẹ̀ ẹ̀ ẹ̀yí nipa pípe àwọn baálẹ̀ tàbí olórí-ẹ̀bí kí wọn sì fi ohun tí wọn fẹ̀nukò lé lórí tó wọn létí. Ìwònyí kan náà ni àwọn ará ilú máa n gbà sọ nìkan tí wọn bá fẹ́ sọ fún ọ̀ba.

Ẹ̀wẹ̀, yàtò sí àwọn Ìjòyè Aláàfin báwònyí, agboolé kọ̀ọ̀kan ló ní àwọn baálẹ̀ lóríìrìṣìí tàbí olórí ẹ̀bí nìbòmíràn. Ìyàtò tí ó wà láààrin àwọn Ìjòyè ilú àti àwọn olórí ẹ̀bí yìí ni pé, ọ̀ba máa fowọ́ sí

yíyan àwọn Ìjòyè ilú wọn sì máa n ní orúkọ oyè tiwọn ẹ̀sùgbón ní ti olórí ẹ̀bí, a kì í dárúkọ, kì í sì i ẹ̀ ohun tí ọ̀ba le fẹ̀nu sí yíyan rẹ̀, ẹ̀ni tí ó bá kàn la máa n fún.

Ìṣe takuntakun ni baálẹ̀ ilé máa n ẹ̀ pàápàá lórí ẹ̀sàkoso àti ìgbéjọ́ pẹ̀lú àtilẹ̀yìn àwọn agbà tó wà nínú ẹ̀bí bẹ̀ ẹ̀ni yóò máa ẹ̀ àmójútó agbègbè rẹ̀, píparí ijà wà lára ẹ̀sẹ̀ tí ó máa n ẹ̀ tàbí aawọ́ láààrin àwọn ènìyàn idílẹ̀. Ó lẹ̀ ní ìgbéjọ́ ara rẹ̀. Ẹ̀sùgbón, kò le mú ẹ̀ni tó bá jẹ̀bi sanwó itanràn, ohun tí ó máa n ẹ̀ nínú idájọ́ kì í ju kí agboolé rẹ̀ wà lálàáfíà àti ní ẹ̀sòkan lọ. Bí ọ̀rọ̀ tilẹ̀ rí bá yìí, ó máa n mú ẹ̀ni tó bá jẹ́ ọ̀daràn paraku jìyà nílẹ̀ ejọ́.

Lẹ̀yìn baálẹ̀ ilé ni ó kan olóyè àdúgbò. Ọ̀un náà máa n rí i pé, àláfíà j’ọ̀ba ní àdúgbò rẹ̀, ọ̀un ni agbẹ̀nuso wọn nínú ètò ìjọ̀ba ilú. Ó ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ kí ó ní ilé ìgbéjọ́ kan sà̀n-án tí ó kan yàtò sí ti baálẹ̀, ó sì lẹ̀ dá sí ejọ́ tí ó bá jẹ́ mọ́ ti àwọn ènìyàn ní agboolé rẹ̀, wọn lẹ̀ fíyà jẹ́ ọ̀daràn, ó sì lẹ̀ mú kí ẹ̀ni tó bá jẹ̀bi san owó itanràn ẹ̀sùgbón, ejọ́ ti ó bá jẹ́ mọ́ ti olẹ̀ paraku, yóò ẹ̀ ìwádìí rẹ̀ fínifíní kì í tó fi tó àwọn ìgbìmọ̀ ọ̀ba létí (Adeyemi, 2008).

Aláàfin ẹ̀ àmúgbòòrò ìjọ̀ba rẹ̀ nipa ẹ̀sẹ̀ àmúlò àwọn ilú tó wà ní agbègbè rẹ̀. Ètò ẹ̀sàkoso onípele yìí fi hàn wí pé, oríṣìrìṣìí ni àwọn akópa tó wà nínú ìgbìmọ̀ náà. Ohun tó máa n ti ibẹ̀ jáde ni pé, ìjọ̀ba kò jìnnà sí ará ilú. Níwònyí bí àwọn ará ilú pàápàá ti gbà pé ìjọ̀ba tiwa-n-tiwa ló n ẹ̀lẹ̀ ní ilú, kì í ẹ̀sàbà sí ipín yà láàrin ìjọ̀ba àti ará ilú, ẹ̀yí ló mú kí àwọn ará ilú máa fowọ́sowọ́pọ́ pẹ̀lú Aláàfin àti Ìjòyè níwònyí ìgbà tí ètò ẹ̀sàkoso tẹ̀lẹ̀ ọ̀fin tí gbogbo ilẹ̀.

Ohun tí à n sọ yìí yóò di mímọ̀, yóò sì yéni yékeyéke tí a bá mọ́ bí àwọn ará ilú Ọ̀yọ́ ẹ̀ máa n ẹ̀ àtilẹ̀yìn fún ìjọ̀ba. Laye ojòhun, ọ̀ba kìí gba owó ọ̀sù síbẹ̀, ọ̀ba kì í táwóná bẹ̀ ẹ̀ni kì í tàràkà kó tóó jẹun, kìí sì i tilẹ̀ ẹ̀ alàíni ohun tó dára, ẹ̀ ni ààfin ọ̀ba dàbí ilé fún gbogbo ará ilú, idí nìyí tí ó fi jẹ́ pé, gbogbo ará ilú ni ó máa n pawọ́pọ́ kọ̀ ààfin ọ̀ba. Irúfẹ́ ẹ̀sẹ̀ ilú tó jẹ́ àfòógùn ojú ẹ̀ wònyí jẹ́ ọ̀nà m̀ìràn láti fi hàn pé ètò ẹ̀sàkoso ìjọ̀ba Ọ̀yọ́ wuyí púpọ̀, ọ̀ba Adéyemí kẹta sì ẹ̀ ẹ̀ àmúdúró ohun gbogbo yìí láti mú kí ẹ̀sẹ̀jọ̀ba rẹ̀ yàtò sí tàwón tókù ẹ̀sàájú.

Olúkúlùkù m̀lẹ̀bí tàbí ọ̀mọ̀ àdúgbò ló máa n ẹ̀ alábòjútó ẹ̀nikẹ̀jì rẹ̀, ẹ̀yí ló fà á tí àwọn ìwà pàlapàla tó gbòde kan lówùjọ́ l’ode ọ̀nì kò fi bẹ̀

wópò nílẹ̀ Ọ̀yọ́ lásìkò tiẹ̀ débì pé yóò di wàhálà fún wọn tó sì fà á tí àlàáfíà àti ifòkànbalẹ̀ fi wà nílẹ̀ Ọ̀yọ́ títí di òní.

Èwẹ̀, ó hàn gbangba pé, àwọn Ìjòyè ni ọ̀ba n ló láti ẹ̀ ètò ilú, ó sì tún hàn pé, Aláàfin sì fún wọn ní ànfààní tó pọ̀ nínú ilú. Bẹ̀ẹ̀ gégé ni ọ̀ba Adeyemi kẹ̀ta kò sì kọ̀ ọ̀kà àwọn bọ̀rọ̀kinní àti ọ̀dọ̀ ilú kéré nítorí pé, “omódé gbón àgbà gbón ni a fi dá Ilẹ̀-Ifẹ̀”. Irúfẹ̀ ètò yìí ni ó sì jẹ́ kí á máa pa á lówe pé, “òkú ejó ni ọ̀lọ̀jà á dá”, èyí tí ó sọ ọ̀ba di asòròsẹ̀ tí kì í sọ ọ̀rọ̀ ọ̀ tì.

Bí èyí tilẹ̀ rí bẹ̀ẹ̀, ètò Àjẹjẹ ọ̀wọ̀ kan kò gbẹ̀rù dórí ni ọ̀ba n ló, àgbájọ̀ ọ̀wọ̀ tí a fi n sọ àyà sì ni agbára tí Ọ̀ba Aláàfin Làmídì Adéyemí sì ló lórí itẹ̀, èyí tó mú kí àwọn èniyàn ilú fẹ̀ràn-an rẹ̀ tí wọn sì bọ̀wọ̀ fún àṣẹ̀ rẹ̀. Ó hàn nínú oríkì rẹ̀ ti o ló bayíí pé;

Bàa bá nìí purọ̀ o, tàà nìí sọ̀rọ̀ èyìn
Lamidi Àtànda, o jẹgbàágbẹ̀je ọ̀kùnrin lọ...

Èyí n fi ifẹ̀ ti àwọn ilú ní sí ọ̀ba Adeyemi kẹ̀ta hàn nínú oríkì rẹ̀. Wọn tún n ẹ̀ àfihàn ìwúrí wọn hàn nípa Aláàfin bóyá látàrí oore tàbí ìgbàsílẹ̀ tí ó ti se fún wọn tẹ̀lẹ̀ ṣàájú àkókò tí oríkì nàà wáyé.

Aláàfin Adeyemi kẹ̀ta gégé bi olórí èsìn lààfin Ọ̀yọ́

Gégé bí ọ̀ba ilú ní ilẹ̀ Yorùbá, Aláàfin máa n ẹ̀ gbogbo èsìn nítorí pé oun ni aláàbò fún àwọn èniyàn àti èsìn ilú tí ó jọba lé lórí. Ní tòótọ̀, Aláàfin Ọ̀ba Làmídì Adéyemí III ní èsìn tirẹ̀, síbẹ̀, kò fi ọ̀wọ̀ rọ̀ àwọn èsìn tókù sẹ̀yìn tàbí kí ó sọ̀ pé, oun kì í ẹ̀ ara wọn. Bí ó ẹ̀ n kópa nínú èsìn tiẹ̀ nàà ló tún kópa tó pọ̀ nínú èsìn tókù àti ọ̀dún wọn.

Ní inú ọ̀dún àwọn mùsùlùmí gégé bí ọ̀dún àwẹ̀, iléyá àti ọ̀dún káyókáyó, Aláàfin ní ipa gidi láti kó. A máa pín ounjẹ káàkiri kí àwọn èyàn rẹ̀ fi gba ààwẹ̀ ní inú ọ̀dún ààwẹ̀, tí ààwẹ̀ bá sì ti di mèdógún sí ogún ni Aláàfin yóò ti pa màlúù tí ó tóbi dáadáa. Àwọn Ayaba ni ó máa wà nídi màlúù pípá yìí tí wọn á sì pín in fún gbogbo àwọn Ìjòyè, ẹ̀rú-ọ̀ba, ọ̀sìsẹ̀ inú ààfin títí kan àwọn èkàn kòòkan láàárín ilú. Tí ó bá sì di pé ààwẹ̀ tán, àwọn onílù yóò wá sí ààfin ní alẹ̀ ọ̀dún ku ọ̀la láti wáá kí Aláàfin kí wọn sì dá a lára yá. Ọ̀n nàà á nàwó gidi fún wọn, ó sì máa lọ kírun ọ̀dún ní yìdì (Adeyemi, 2008).

Ní ìgbà ọ̀dún iléyá, àwọn onílù máa ẹ̀ báyií nàà, Aláàfin Làmídì Adéyemí yóò sì lọ kírun lójó kejì. Ó ẹ̀ pàtàkì láti mò pé, àwọn tí Aláàfin fún ní ẹ̀ran ní inú ààwẹ̀ nàà yóò fún ọ̀ba ní itan ẹ̀ran kòòkan nínú ọ̀dún iléyá tàbí apá ẹ̀ran (Àwọn tí wọn pẹ̀ran ọ̀dún). Ẹ̀ran yìí ni Aláàfin yóò tójú pamọ̀ títí ó fi máa di ìgbà ọ̀dún tuntun àwọn mùsùlùmí tí a mọ̀ sí ọ̀dún “káyókáyó”. Ẹ̀ran yìí ni àwọn Ayaba kékeré yóò sè pẹ̀lú ẹ̀fọ̀ àti ẹ̀kọ̀ fún àwọn tí ó bá wá bá ọ̀ba sọ̀dún àti àwọn Ìjòyè lókan-ò-jòkan.

Tí ó bá di alẹ̀ ọ̀dún káyókáyó, Aláàfin pẹ̀lú àwọn Ayaba yóò lọ sí ibi ẹ̀nu ọ̀nà àti wọ̀ inú ààfin tìlùtìfọ̀n, yóò sì mú “ẹ̀nì ọ̀órẹ̀” tí a ti lò gbó, èyí tí àwọn ẹ̀rú ọ̀ba ti sáná sí lókè, yóò fi máa yípo tàbí ju ori ara rẹ̀ lẹ̀mẹ̀ta yárayára. Báyií ni gbogbo àwọn Ayaba, omọ̀ba, Ìjòyè àti àwọn ẹ̀rú ọ̀ba nàà yóò ẹ̀ pẹ̀lú. Bí wọn bá ti ẹ̀ èyí tán ni ọ̀ba yóò jó yípo ẹ̀nu ọ̀nà ààfin títí ó fi ma wọ̀lẹ̀ lọ. Ọ̀unjẹ jìjẹ ló kù fún àwọn èniyàn. Gbogbo eléyií n ẹ̀ àfihàn ipa tí Aláàfin máa n kó lórí èsìn.

Àwòrán kẹ̀ta- Ìmúra Oba Aláàfin Adeyemi keta gégé bí Mùsùlùmí

Bí ó bá ẹ̀ ọ̀dún ìbílẹ̀ nì, bí àpẹ̀rẹ̀, àsìkò ọ̀dún Sàngó, àwọn oníṣàngó yóò tí wá sọ ọ̀jọ̀ tí wọn mú fún ọ̀dún, wọn nílátí wá rí Ayaba tí ó bá jẹ́ “Ìyá Sàngó” láàfin, èyí nì yóò bá wọn jìṣẹ́ fún Aláàfin. Bí wọn bá tí gba ohun gbogbo tí wọn fẹ́ fún ọ̀dún tán nì wọn máa ẹ̀ ètùtù, wọn sì gbọ̀dó mú àbò padà fún Aláàfin.

Ní ọ̀jọ̀ tí ẹ̀lẹ̀gùn yóò wá sí ààfin Ọ̀yọ̀, látí àárò nì ó tí máa kírì ilú ká pẹ̀lú àwọn ẹ̀mẹ̀wà rẹ̀ tí wọn á ma sùré fún àwọn ènìyàn kírì, kí ó tóo ma bò wá sí inú ààfin. Ìta gbangba ọ̀dò ìyá Sàngó nì ẹ̀lẹ̀gùn yóò ma bò, ibẹ̀ sì nì àwọn Ayaba yóò tí pàdé rẹ̀ sùgbọ̀n, ọ̀n (Ẹ̀lẹ̀gùn) àtí Aláàfin kò gbọ̀dó fojú kan ara wọn torí pé, ọ̀ba méjì kì í gbé inú ààfin, Sàngó méjì kì í pàdé. Tí ẹ̀lẹ̀gùn Sàngó bá tí gẹ̀gùn, ó tí dì Aláàfin Sàngó, ọ̀ba tó wà lórí oyè náà sì nìyí, Sàngó nì ọ̀n pàápàá torí bẹ̀, ọ̀ba Aláàfin méjì kò gbọ̀dó wà láàfin Ọ̀yọ̀.

Àwọn Ayaba nì wọn yóò pàdé “ọ̀kọ̀ wọn” Sàngó, orí ọ̀dó nì ìta nì ó ma dúró sí. Wọn máa fí ọ̀tí àtí orógbó ẹ̀ é lálẹ̀jò, ọ̀n náà á máa sùré fún wọn kí ó tó ma lọ. Wọn a sì máa bèèrè ohun gbogbo tí wọn bá n fẹ́ lówó “Sàngó”.

Source???

Àwòrán kẹ̀rìn - Àwọn Ayaba Aláàfin Adeyemi kẹ̀ta níbi tí wọn tí n kí ọ̀kọ̀ wọn

Bí ó bá ẹ̀ ọ̀dún egúngún ni, lẹ̀yìn tí wọn bá ti gba ohun gbogbo tí wọn nílò láàfin tán, àwọn eléégún idílẹ̀ kòòkan yóò ma gbé eégún idílẹ̀ wọn wá kí ọ̀ba lójoojúmọ̀ lọkan-ò-jọkan. Aláàfin

yóò ma gbà wọn lálejò, á fún wọn lówó, aṣo àti ọ̀tí títí di ọ̀jọ̀ ikáṣẹ̀ eégún gan-an. Gbogbo ilú ló ma n wà níbi ayẹyẹ̀ iparí eégún yìí, Aláàfin yóò gúnwà nínú ọ̀lá rẹ̀, àwọn Olorì yóò sì jókòó tì í.

Ààyè àwọn Ìjòyè wà lóṣò bẹ̀è ni àwọn àlejò èyí tí a fiwé pè àti àwọn ònẀòran. Àwọn eégún yóò ma jáde wá lẹ̀yọ̀ kòòkan láti wá dára tí wọn bá mò ọ̀ dá f'ọ̀ba. Àwọn Olorì ni Aláàfin ma fún l'ówó láti máa ná fún àwọn egúngún tí ó bá n ẹ̀rẹ̀ lówó. Lẹ̀yìn tí gbogbo eégún Ọ̀yọ̀ àti agbègbè rẹ̀ bá ẹ̀rẹ̀ tán ni Alágbàá yóò wá bọ̀ síta tí yóò sì wúre fún ilú àti ọ̀ba kí ó tó wá dúpẹ̀ lówó ọ̀ba. Aláàfin náà yóò dúpẹ̀ lówó àwọn eléégún àti gbogbo ilú fún isowọ̀pọ̀ wọn, kí wọn tó ó tóká. Ibi

ọ̀dún eégún yìí ni wọn yóò ti k'édé ọ̀dún orò tí ó tẹ̀lé e ní ọ̀jọ̀ kẹ̀sàn-án tí ọ̀dún eégún bá parí (Oyediran, 2002).

Ọ̀dún orò tún jẹ̀ ọ̀dún ibílẹ̀ kan tí ó tún ẹ̀ pàtàkì ní ilú Ọ̀yọ̀. Àwọn olórò náà ní iyá kan nínú àwọn Ayaba tí yóò ma sọ fún ọ̀ba nípa ohun tí wọn bá fẹ̀ láti fi ẹ̀tùtù f'ọ̀ba tàbí fún ilú. Ọ̀jọ̀ tí ó má n le jù ni ọ̀jọ̀ ikáṣẹ̀

ọdún tiwọn náà nígbà tí olórí wọn tí à ń pè ní JÀBÀTÁ yóò jáde. Lóòótó, àdúgbò kan lóyòò ni Jàbàtá sùgbòn, orúkọ yìi ni wọn ń pè olórí àwọn Olórò níbẹ, wọn a tilẹ maa sọ lóyòò pé; “Jàbàtá ilẹ orò’ tàbí kí wọn dá orin pé;

Orò fò fẹrẹ ní jàbàtá

Nílé olóṣì ló balẹ o. (Adeyemi, 2006).

Àárò ojò ikáṣe orò yìi ni àwọn Ayaba pátá yóò ti bọ síta pelú ilù, tí wọn yóò ma yí àwọn ilẹ tí ó wà lẹyìn ààfin àti inú ààfin po. Gbogbo ilẹ tí wọn bá dé ni onílé gbọdò ẹ wọn lálẹjò owó kí wọn sì báwọn jó. Tí wọn bá dé ààfin pelú, Aláàfin náà yóò bá wọn jó, yóò sì nàwó fún wọn, báyii ni wọn á ẹ kọ orin tití dé ilẹ ara wọn lẹkọ̀kan ní inú ààfin àti ọdò àwọn olórí tó ti kú pelú.

Ó yẹ kí ó yéni pé, àwọn Ayaba Aláàfin nìkan ni obìnrin tí ó lè jáde ní irú àsikò iséde ọdún orò yìi. Àwọn obìnrin tó kù gbọdò wà nínú ilẹ ni kódà, kò sí ọjà níná ní ojò náà. Nígbà tí yóò fi di ìròlẹ̀, àwọn Ayaba pàápàá gbọdò ti wólẹ̀ lẹ, wọn á jókòó ní kàà kan tí à ń pè ní “kàà Ayékale”. Ibí ni

wọn á tẹ ẹ ní sí tí wọn á maa ki Aláàfin ní mèsàn-án mewaáa tí wọn á ma kọrin orò, wọn á sì ma pàtẹwọ, bí àpẹrẹ;

Ẹ bá n kílǝ f’Àtandá

Kó jẹ n bórò yìi wojà o

Tàbí;

Má mu ò / ẹẹmejì

Là á gbóhùn orò

Má mu ò

Ibí yìi ni Aláàfin yóò gbà kojá lẹ sí gbàgéde Aganjú níbi tí òun pàápàá pelú jàbàtá tí ó ti ń dúró dè é, yóò sì fi orò tire náà. Lẹyìn tí ó bá ẹ èyí tí ó sì ti bá wọn sọrò tán ni yóò gba ọ̀nà kan náà tí

ó gbà lẹ padà wá sínú ilẹ. Tí Aláàfin bá ti ń padà bọ, ó níláti fún àwọn Ayaba wọnyí tí wọn ń kí í ní owó kí wọn sì sìn ín dé kàà tiẹ kí oníkálùkù tó padà sí kàà tiwọn.

Bí ọdún ìbílẹ̀ àti ọrò ẹsìn ẹ rí ní inú ààfin Ọyọ nìyí. Gbogbo ọdún pátá ni Aláàfin ní láti kópa nínú rẹ bí a ẹ sọ síwájú, àwọn Ayaba pàápàá náà sì ní ipa tiwọn láti kó torí àwọn ni wọn maa ń dúró bí alágàta láàrin àwọn ọlọdún àti Aláàfin. A kò gbọdò rí ọkan nínú àwọn ọlọdún ìbílẹ̀ tí Aláàfin

kò dá lóhùn, ọran-an-yàn ni fún un láti ẹ déédéé láààrin gbogbo wọn, kò gbọdò yan ẹsìn kankan ní pọ̀sìn. Èyí ń ẹ̀fihàn ipa Aláàfin lórí ọrò ẹsìn ìbílẹ̀ láti fi hàn pé àwọn ọmọ Yorùbá gbọdò ka ìbọ wọn kún. Nígbà tí Aláàfin fúnra ẹ bá sì ń ẹ èyí, ta ni wọn bí dára tí kò ní ẹ ojúṣe rẹ?

Aláàfin Adéyemí III a maa lẹ sí ilẹ ijọ̀sìn àwọn onígbàgbọ náà lẹ̀kọ̀kan tí ó bá ti rí àyè láti báwọn jọ̀sìn kódà, ó fún wọn láàyè nínú ààfin láti ma wá ẹ isìn ní gbogbo ojò ọ̀ṣe ní inú ààfin Ọyọ, a sì maa bá wọn gun orí ọ̀kẹ lẹ̀kọ̀kan ní igbà ọdún wọn.

Aláàfin Adéyemí kẹta gégé bí aṣètò òfin àti ìdájọ láàfin Ọyọ

Gégé bí a ẹ mọ pé, “ilú tí kò sí òfin, ẹṣe kò sí níbẹ” kò sí bí àwọn ènìyàn ẹ lẹ gbé papọ̀ tí wọn kò ní ní òfin kan tí yóò maa tọ wọn sí ọ̀nà. Ọ̀nà méjì tó gbòrò ni a lẹ gbà fi wo ètò òfin àti ìdájọ ní Ọyọ, ìdí ni pé, àwọn òfin kan wà tí ó jẹ ti ayé àtijọ̀ nígbà tí àwọn kan jẹ ti isìnyí. Ohun tí ó

fa èyí kò jìnnà bí kò ẹ̀ pé, ọ̀lájú ayé ọ̀de ọ̀nì tí fowó yẹpẹ̀rẹ̀ mú púpọ̀ nínú àwọn ọ̀fin àti ìjìyà wọn.

Ní ilú Òyọ̀ èwẹ̀, a lè wo àwọn ọ̀fin tí a lè pè ní ọ̀fin gbogbo-gbòò èyí tí àwọn ìjọba ní ìjìyà wọn lódò tí wọn sì lè fiyà jẹ ẹni yòówù tí ó bá ẹ̀ sí irú àwọn ọ̀fin ọ̀hún, a sì le wo àwọn ọ̀wọ̀ kejì sí èyí tí ó jẹ mọ ọ̀fin ọ̀ba tàbí tí inú ààfin tàbí ká kúkú pèé ní èèwò.

Lára ọ̀fin ìjọba ni pé, a kò gbòdò pa èniyàn. Ẹni yòówù tí ó bá ẹ̀ sí irú èyí yóò fi ojú ba ilé ejó, pípa ni wọn sì máa ń pa ẹni tí ó bá ẹ̀ bẹ̀. Omiran ni olẹ̀ jìjà. Tí a bá mú ohun tí kì í ẹ̀ tẹni láì sọ fún olóhun tẹ̀lẹ̀ tí a sì ka ẹni mọ-ọ̀n. Ìjìyà tí ó wà fún irú ẹni báyií ni kí wọn lù ú, tàbí kí wọn fà á fún àwọn agbófinró láti fi iyà tí ó tọ̀ jẹ ẹ̀ bí i ẹ̀wọn lílọ̀ tàbí sísan owó ìtanràn.

Ẹ̀sẹ̀ ni láti fi ipa bá obìnrin lò pọ̀, ẹni tí ó bá ẹ̀ èyí tí a sì rí i gbá mú yóò fojú ba ilé ejó, bí adájọ̀ bá sì dá a lẹ̀bì yóò lẹ̀ ẹ̀wọn ọ̀dún mọ̀kànlélógún. Ẹni tí ó gba owó ẹ̀hìn tàbí rìbá àti ẹni tí ó fún wọn ní owó ẹ̀hìn ni ó jẹbi. Àtìmólẹ̀ ni iyà wọn máa ń jẹ lópò ìgbà tàbí kí á yọ̀ wọn níbi isẹ̀ ìjọba torí pé, àpẹ̀rẹ̀ burúkú ni wọn máa ń jẹ fún àwọn èniyàn tókù.

Ẹ̀sẹ̀ ni kí á gba ọ̀nà èrú kó ojà wọ̀ ilú láìsan owó ibodè àti ẹni tí ó ń ra ojà olẹ̀, wọn yóò jọ san ẹ̀jẹ̀ ni, wọn á tún san owó sí àpò ìjọba. Ìjọba pàápàá yóò gbé ẹ̀sẹ̀ lé ẹ̀rú tí wọn fi èrú kó wọ̀ ilú yìí. Bẹ̀ẹ̀ ni ẹni yòówù tí ó bá ẹ̀ ọ̀ògùn fún olẹ̀ tàbí tí ó gba olẹ̀ sílẹ̀ yóò jẹbi ẹ̀sùn ikú pẹ̀lú àwọn olẹ̀ ọ̀hún. Ẹ̀sẹ̀ miiran ni kí a máa dún kookò mọ̀ni àti kí á bani lórúkọ̀ jẹ. Ẹni yòówù tí ó bá ẹ̀ èyí yóò fojú

ba ilé ejó, ó ẹ̀ ẹ̀ kí ilé ejó sì rán an lẹ̀wọn tàbí kí ó san owó ìtanràn fún ẹni tí ó bà lórúkọ̀ jẹ ọ̀hún.

Ọ̀lájú ọ̀de ọ̀nì tí jẹ kí ọ̀wọ̀ yẹpẹ̀rẹ̀ mú ẹ̀sẹ̀ àgbèrẹ̀ tàbí pansága. Nsẹ̀ ni wọn máa ń na ẹni yóówù tí ó bá ẹ̀ sí ọ̀fin yìí látijọ̀ tàbí kí ọ̀kúnrin náà san owó oji sùgbọ̀n, lóde ọ̀nì ọ̀rọ̀ tí di “ajíníláyá kò jẹbi,

aya yín ni ẹ̀ kílò fún”. Àwọn obìnrin pàápàá náà ń ẹ̀ ara wọn bí ó ẹ̀ wù wọn ni, àìsàn kò gbòògùn àti itijú ni ó ń dáwọn lẹ̀kun báyií. Láti ìgbà tí a ti bẹ̀rẹ̀ sí lo ọ̀fin Gẹ̀ẹ̀sì ni àwọn ìjìyà sí ọ̀fin tí yàtò tí ó sì dínkù. Olẹ̀ tí a gbámú lẹ̀ jàjàbọ̀ nílẹ̀ ejó tí ó bá gba lóyà tí ó múnádóko, yóò sì lẹ̀ lófẹ̀ lófò.

Lára ọ̀fin tí a pè ní ti Aláàfin Adéyemí kẹ̀ta lóyọ̀ò tàbí èèwò ni ọ̀fin ikíni. Àwọn Ìjòyẹ̀ tí ó bá wá sí inú ààfin Òyọ̀ gbòdò “kéèpẹ̀” ní ọ̀de àárò yálà ó rí ọ̀ba tàbí kò rí i. Ẹ̀wẹ̀, ẹ̀rú ọ̀ba kì í dúró kí Ayaba Aláàfin tàbí dúró bá a sọ̀rọ̀, ọ̀fin ni kí á dọ̀bálẹ̀ fún wọn àti ọ̀ba. Ẹni yóówù tí ó bá ẹ̀ sí ọ̀fin yìí ni Aláàfin yóò dá padà kí ó lẹ̀ rọ̀ ọ̀ kún nílẹ̀ tití inú ọ̀ba yóò fi rọ̀.

Ẹ̀sẹ̀ ni kí á wọ̀ bàtà wọ̀ inú ààfin Òyọ̀ tàbí kí á wọ̀ ọ̀ láàárín ilé. Ẹ̀sẹ̀ ni gbogbo èniyàn gbòdò fi rìn, Aláàfin nìkan ni ó lẹ̀tọ̀ sí bàtà wíwò. Ẹni yóówù tí ó bá ẹ̀ sí ọ̀fin yìí, wọn ní láti fà á lẹ̀tí fún ìgbà àkókó sùgbọ̀n wọn yóò gba bàtà irú ẹni bẹ̀ẹ̀ ni, tí ó bá tún tún-un ẹ̀ nígbà miiran. Bákan náà ni pé, a kì í jókòó sí orí àga láàfin Òyọ̀ tí ọ̀ba bá wà lórí ijókòó, ilẹ̀lẹ̀ ni à á jókòó sí láti bọ̀wọ̀ fún ọ̀ba.

Èèwò ni, a kíí dé filà níwájú Aláàfin, àwọn ẹ̀rú ọ̀ba ni wọn yóò ti sọ fún àwọn àlẹ̀jò láti mú filà wọn dání tití wọn yóò fi padà dé ìta gbangba. Bákan náà ni ó jẹ ọ̀fin láti má lo àbùràdà ní inú ààfin

Òyọ̀, gbígba ni wọn máa ń gba irú agbòòrùn báyií sílẹ̀ tí ọ̀wọ̀ bá tẹ ẹni tí ó lò ó, Aláàfin nìkan ni ó lẹ̀tọ̀ sí i nígbà kúùgbà. Bóyá ìdí nìyí tí wọn fi máa ń ki Aláàfin ní, “Olórí Alábùràdà gbogbo ọ̀ba, Láyíwọ̀lá ọ̀mọ olúkúewu ...”(Oyediran, 2002)

Èwẹ, bí ó bá ẹ Olori ni ó ẹ sí òfin ọba, ohun tí ó ẹ é ẹ kí ó ẹlẹ ni kí wọn lẹ e padà sí ilẹ ẹ (kàà olori òhún) tí tí inú ọba yóò fi yó sí i tàbí kí ọba fi ẹjọ ẹ sun àwọn olori àgbà. Àwọn wònyí ni yóò pé é sààrín wọn ní kàà Ayékalẹ tí wọn yóò sì bá a wí.

Ju gbogbo ẹ lọ àṣà, isese, òfin, èèwò, lóríṣìrìṣì ló wà ní inú ààfin Ọyọ, gbogbo ẹ ló sì ti wónú ara wón. Aláàfin sì kó gbogbo àṣà yìí dání sìnṣin fún ànfààní àwọn ilúu ẹ, Ààfin àti ilò ojọ iwádí. Bí àwọn kan ẹ wà tí kò ẹ é yípadà ni ọlájú n yí àwọn mǐràn padà. Sùgbón, ó ẹ pàtàkì kí á mò pé, ààyè kò gba ọlájú, ẹsìn igbàlódé àti àṣà aláṣà láti kó bá àṣà ní inú ààfin Ọyọ torí pé, wón rí Aláàfin Ọyọ gégé bí olùtójú àṣà àti isese.

Ìkádìí

Ní ìkádìí, ẹ iwádìí yìí ẹ àwari ogbón tí Aláàfin dá láti gbé àṣà Yorùbá lárugẹ, àti pàápàá ó ẹ àyèwò ipa tí ọba Adeyemi kẹta kó láti dáàbòbò àṣà àti isese Yorùbá èyí tí ó sọ ó di ọkan lára akọni ilẹ Yorùbá. Isẹ yìí ẹ àmúlo tíòrì aṣèdààbòbò-àṣà ibílẹ gégé bí atónà bèè ni a lo ogbón isewádìí ifiwádìí - ẹtúpale -alámùúyẹ ní ilànà “ó-sojúu-mi-kòró” ẹ ònà igbàṣe isẹ torí pé, olùṣewádìí ẹ ará inú Ààfin Ọyọ. A wá lo ànfààní yìí láti ẹ àgbékalẹ isẹ yìí gégé bí ẹni tí ohun gbogbo ti a sọ yìí sojúu ẹ. Ìwádìí fi gúnlẹ pé, Aláàfin ẹ àyípadà sí ipò Ọba tí ó sì fi bá ilànà òde òni àti àtijọ mu èyí tí ó mú ki ipò náà sì wà ní àlẹfowórọ sáyìn di òní bí ipò ọ̀ṣelú tilẹ n yí ojúṣe ọba padà. Isẹ yìí fi gúnlẹ wípé Aláàfin sì dúró bíi ààmú fún àṣà àti isese Yorùbá.

Èwẹ, isẹ iwádìí yìí fi hàn pé ipò akọni ni àwọn ọba yorùbá wà pàápàá jùlọ, Aláàfin Adeyemi kẹta. Jíjẹ akọni ẹ sì kojáa lílọ sójú ogun bíkòṣe pé ó fi iwà akọni hàn látàrí bí ó ẹ jẹ akínkanjú lórí mímú ọrò ilú ní ọkúnkúndùn tí ó sì ríi pé òun fi ẹṣe àṣà òun isese múlẹ ní ilú Ọyọ àti ní pàtàkì, Ààfin ẹ èyí tí ó mú kí àṣà nínú ààfin Ọyọ di ohun tí kò ẹ é gbàgbé tí tí di òní.

Ìran yòówù tò bá k'òkà Àṣà àti isese ẹ lài fi ewé regeṣe bò ó, irú iran tàbí ẹyà bèè n pa ara ẹ run nínú itàn àwùjọ oríle-èdè ẹ ni torí pé, nínú isese ni a ti lẹ tètè mò okodoro itàn, beṣe tí iran kan ti ẹ, isẹ isedáṣe wón àti ipa tí wón kó lówùjọ láti ibèrẹ pẹpẹ wá. Nínú isẹ iwádìí yìí, a ti ẹ itopinpin àṣà àti isese ààfin Ọyọ láti ibèrẹ pẹpẹ, a rína rí díẹ nínú ọ̀pọ̀ àṣírí tò tú síta lórí oríṣìí isẹ, èèwò, ọdún, isẹ isedáṣe, ẹsìn àti àdámọ àwọn ará ibẹ gégé bí Aláàfin Lamidi Adeyemi ẹ mú u dání tí kò sì jẹ kí ó parẹ lórí ẹ, èyí tí ó sọ ó di akọni nílẹ Yorùbá ẹni tí ó fi àmú àṣà kalẹ sí inú Ààfin Ọyọ. Isẹ iwádìí yìí jẹ kí ó yéni idí ẹ tí Aláàfin Adeyemi III ẹ jẹ akọni ilẹ Yorùbá torí pé, òun ni àká tí orisun àṣà àti isese inú ààfin fidí lẹ.

Ìpènjà ni isẹ yìí jẹ fún ọmọ Yorùbá lápapọ, láti lẹ ẹ àwàrí orírun wón. Bí tolórí telémù bá fi lẹ mò àṣà, isese, òfin, idájọ, tí ó de ilẹ, ilú Ààfin tàbí agbègbè kan tàbí òmíràn, a ó ríi pé irú ibẹ yóò tòrò minimini ni. Kò ní sí jà ẹlẹyà-meyà, àlàáfia yóò sì jọba ní irú ibi bèè. Síwájú sí i, iwádìí yìí

yóò wúlò lópòlópò fún akékọ̀ọ̀ imọ Yorùbá. Yóò lékún imọ wón nípa àṣà àti isese. Ọye wón nípa ilú kòòkan ní ilẹ kààárò-òò-júire yóò tún lẹ kenkà síi.

Ìmòràn fún irúfẹ isẹ yìí lójọ iwájú

Apilẹkọ yìí dáa lábàá kí awọn lóbalọba Yorùbá fowọ sowọpọ pẹlú àwọn ijọba láti rí i pé kí wón dìjọ ẹ itójú àṣà ibílẹ kó má baà parẹ tán torí pé àjẹjẹ ọwọ kan ò gbẹrù dórí. Èlẹ̀ẹ̀kẹ̀jì ni pé, kí àwọn ilẹ ẹkọ̀ Yunifásitì kààkiri àti

àwọn aṣẹwádíì ìmò tún tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mọ̀ ìṣàkójọ àti itójú àwọn lítirésọ àjogúnba pàápàá àwọn ewì alohun to jẹ mọ ti Ààfin lókan-ò-jòkan ilẹ̀ Yorùbá torí pé púpọ̀ àwọn ohun àlùmọ̀nì yìí ló forímù sààfin. Lónà m̀íran èwè, àwọn ọdún ibílẹ̀ tí ó jẹ mọ̀ ìṣẹ̀ṣe yẹ kí wọn láààfàní láti rí àtìlẹ̀yìn ìjọba. Èyí yóò jẹ kí ìmò ibílẹ̀ yìí tí ó wà nínú àwọn ọdún wònyìí jẹ̀ itẹ̀wọ̀gbà fún àwọn ọ̀dọ̀. Ní iparí, ó yẹ kí ètò èkọ̀ Nàìjíríà ẹ̀ ẹ̀fikún ètò èkọ̀ ibílẹ̀ sínú ààtò ìṣe nílẹ̀ èkọ̀ lẹ̀ka-lẹ̀ka ní ọ̀nà tí yóó gbà mú kí ìmò nipa itàn àti àṣà yóó fi lágbára sí i lókan àwọn ọ̀mọ̀ ilé iwé.

Ìwé itókasi

Adeyemi, R. O. (2025). *A speech act study of Ràrà Aláàfin Ọ̀yọ̀*. Unpublished Ph.D. thesis, University of Ilorin, Nigeria.

Adeyemi, R.O. (2008). *Ìwádíì ìjìnlẹ̀ lórí oríkì -orílẹ̀ àwọn Aláàfin Ọ̀yọ̀ (1837-2008)*. M.A project. Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin, Ilorin. Nigeria.

Akinjogbin, I. A. (1967). *Dahomey and its neighbours, 1708-1818*. Cambridge: Cambridge University Press.

Finnegan, R. (2012). *Oral literature in Africa* (Open access ed.). Cambridge, England: Open Book Publishers.

Johnson, S. (1921). *The history of the Yorubas*. Lagos, Nigeria: CMS Bookshops.

Law, R. (1977). *The Oyo Empire c.1600-1836: A West African imperialism in the era of the Atlantic slave trade*. Oxford, England: Clarendon Press.

Mafeje, A. (2003). The ideology of tribalism. *Journal of African Cultural Studies*, 16(1), 25-36.

Mbembe, A. (2001). *On the postcolony*. Berkeley, CA: University of California Press.

Ngũgĩ wa Thiong'o. (1986). *Decolonising the mind: The politics of language in African literature*. London: James Currey.

Nyamnjoh, F. B. (2016). *Rhodes Must Fall: Nibbling at resilient colonialism in South Africa*. Bamenda: Langaa Research.

Oyediran, R.O. (2002). *Ipa, ipò àti ojùṣe àwọn ọ̀ba nílẹ̀ Yorùbá: Aláàfin Ọ̀yọ̀ gégé bí àpẹ̀rẹ̀*. B.A. project, Department of Linguistics & Nigerian Languages, University of Ilorin, Ilorin.

Ranger, T. (1983). The invention of tradition in colonial Africa. In E. Hobsbawm & T. Ranger (Eds.), *The invention of tradition* (pp. 211-262). Cambridge, England: Cambridge University Press.

Rank, O., Raglan, L., & Dundes, A. (1990). *In quest of the hero*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Shils, E. (1981). *Tradition*. Chicago: University of Chicago Press.

UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of intangible cultural heritage*. Paris: UNESCO.

Author's Bio

Dr. Adeyemi, Roheemat Olabimpe is a Lecturer at the University of Arts, University of Ilorin, Department of Linguistics and Nigerian Languages. Her research focuses on Yoruba oral and written literature, exploring topics on Orature, Stylistics and Linguistics. She continues to contribute to the field of Yoruba studies, investigating language, culture, and conflict management.

Recebido em: 03/2026

Aceito em: 30/07/2026

Para citar este texto (ABNT): ADEYEMI, Roheemat Olabimpe. A study of yorùbá cultural hero: the example of aláàfin of ọ̀yọ́, ọ̀ba lamidi ọ̀láyíwọ̀lá adeyẹ́mí III. *Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras*. São Francisco do Conde (BA), vol.6, nº Especial II, p.141-156, agosto 2026.

To cite this text (APA): Adeyemi, Roheemat Olabimpe (august 2026). A study of yorùbá cultural hero: the example of aláàfin of ọ̀yọ́, ọ̀ba lamidi ọ̀láyíwọ̀lá adeyẹ́mí III. *Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras*. São Francisco do Conde (BA), 6 (Special II): 141-156.